

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՏՆԱՅԻՆ ՏՆՏԵՍՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՇՐՋԱՆՈՒՄ ԿՈՌՈՒՊՑԻԱՅԻ ՎԵՐԱԲԵՐՅԱԼ ՀԱՆՐԱՅԻՆ ԿԱՐԾԻՔԻ ՀԵՏԱԶՈՏՈՒԹՅԱՆ ԱՄՓՈՓԱԳԻՐ

Հայաստանի տնային տնտեսությունների շրջանում կոռուպցիայի վերաբերյալ հանրային կարծիքի հետազոտությունը (Հետազոտություն) իրականացվել է Հետազոտական ռեսուրսների կովկասյան կենտրոն-Հայաստանի (ՀՌԿԿ-Հայաստան) կողմից Թրանսփարենսի Ինթերնեշնլ հակակոռուպցիոն կենտրոնի (ԹԻՀԿ) պատվերով:

Հետազոտությունը **նպատակ** է հետապնդել պարզելու՝

- հայաստանցիների ընկալումները Հայաստանի ընդհանուր վիճակի, կոռուպցիայի և դրա դրսևորումների վերաբերյալ,
- կոռուպցիոն երևույթներին առնչվելու նրանց անձնական փորձը,
- կոռուպցիայի նկատմամբ հանրային և անհատական վարքագծի դրսևորումները,
- երկրում իրականացվող հակակոռուպցիոն նախաձեռնությունների մասին տեղեկացվածությունը և դրանց գնահատումը,
- կոռուպցիային առնչվող տեղեկատվության հիմնական աղբյուրները,
- հայաստանցիների հակակոռուպցիոն ընկալումների և վարքագծի փոփոխությունը 2018թ. ապրիլ-մայիս ամիսներից հետո,
- համադրելի տվյալների պարագայում՝ վերջին ինը տարիների կտրվածքով կոռուպցիայի և հարակից խնդիրների ընկալումներում տեղ գտած փոփոխությունները:

Հետազոտությամբ խնդիր է դրվել ստեղծել գործնական տեղեկատվություն, որը կարող է օգտակար լինել կառավարությանը, քաղաքացիական հասարակությանը, մասնավոր հատվածին՝ պետական կառավարման ոլորտը բարելավելու և հակակոռուպցիոն քաղաքականություններ ու ծրագրեր մշակելու համար:

Մեթոդաբանություն

Հետազոտության հարցաթերթը մշակվել է ՀՌԿԿ-Հայաստան հիմնադրամի և ԹԻՀԿ կողմից՝ հիմք ընդունելով նախկին հետազոտությունների հարցաշարերը,¹ ինչպես նաև հակակոռուպցիոն քաղաքականությանն առնչվող ներկայիս զարգացումները:

Հետազոտության տվյալները հավաքագրվել են 2019թ. հոկտեմբերի 17-ից դեկտեմբերի 2-ը ընկած ժամանակահատվածում՝ դեմ առ դեմ հարցազրույցների միջոցով: Հարցմանը մասնակցել են 18 և

¹ Կոռուպցիայի հանրային ընկալման նախորդ հետազոտություններն իրականացվել են 2008, 2009 և 2010 թվականներին ԱՄՆ ՄԶԳ հակակոռուպցիոն գործողության մոբիլիզացման ծրագրի (ՀԳՄԾ) շրջանակներում ՀՌԿԿ-Հայաստանի, իսկ 2002 և 2006 թվականներին՝ ԹԻՀԿ կողմից:

բարձր տարիքի 1500 ՀՀ քաղաքացիներ (95% վստահության սահմաններում 2.5% սխալի թույլատրելի շեղումով): Ընտրանքի ձևավորման համար օգտագործվել են տնային տնտեսությունների թվի մարզային բաշխվածության վերաբերյալ ՀՀ Ազգային վիճակագրական կոմիտեի տվյալները: Հավաքագրված տվյալների որակը ստուգվել է հետզանգերով՝ հարցվածների շուրջ 17%-ի շրջանում:

Հետազոտության հիմնական արդյունքները

Հայաստանի ընդհանուր իրավիճակի և երկրի հիմնախնդիրների շարքում կոռուպցիայի ընկալումը

- Հարցվածների ավելի քան մեկ քառորդը կարծում է, որ Հայաստանի առաջնահերթ լուծում պահանջող խնդիրը գործազրկությունն է: Քաղաքացիներին լրջորեն մտահոգում են նաև աղքատությունը, սոցիալապես ոչ նշանակալի աշխատավարձերը և առհասարակ սոցիալական հիմնախնդիրները, արտագաղթը: Կոռուպցիան առաջնահերթ լուծում պահանջող խնդիրների շարքում (6-րդ տեղում) է դասել հարցվածների 5.7%-ը:
- Հարցվածների 90%-ը կոռուպցիան համարել է լուրջ հիմնախնդիր Հայաստանի հանրային ոլորտի համար (36.5%-ը՝ չափազանց, 28.3%-ը՝ բավականին և 25.3%-ը՝ որոշ չափով), իսկ նրանց գերակշիռ մեծամասնությունը (81.4%) համամիտ է, որ կոռուպցիան չարիք է և այն պետք է վերացնել:
- Հանրային կառավարման համակարգում որպես հիմնախնդիր հարցվածներն առանձնացրել են կադրային անհաջող նշանակումները (26.4%), նախկին իշխանությունների ճնշումները և հին կադրերի սաբոտաժը (14.4%) ու հանրային կառավարման փորձի բացակայությունը (14%): Հանրային կառավարմանն առնչվող խնդիրներում իրենց տեղն են գտել օրենքների որակին և իրավակիրարկման պրակտիկային վերաբերողները:

Կոռուպցիայի տարածվածության և միտումների ընկալումը

- Հարցվածների 7.5%-ը համարել է, որ ներկայիս իշխանությունների օրոք կոռուպցիա չկա: Հարցվածների 46.5%-ը նշել է, որ կոռուպցիան քիչ է տարածված, իսկ ըստ 36%-ի՝ կոռուպցիան որոշ ոլորտներում շատ տարածված է: Ի տարբերություն դրա՝ հարցվածների գերակշիռ մեծամասնության (83.7%) կարծիքով մինչև 2018թ. ապրիլ-մայիս ամիսները կոռուպցիան կրել է համատարած բնույթ: Հարցվածների ընկալումներով կոռուպցիայի առավել տարածված ձևերը ներկայումս նվազել են, բացառությամբ հովանավորչության, որի տարածվածության բաժինը այժմ մոտ 22 տոկոսային կետով ավելի մեծ է, քան առաջ:
- Հարցվածների 43%-ը նշել է, որ կոռուպցիան առավել տարածված է միջին օղակի պաշտոնատար անձանց շրջանում, իսկ 26%-ի կարծիքով այն առավել հաճախ հանդիպում է ցածր օղակներում: Հարցվածների մոտ 16%-ը չի բացառել կոռուպցիայի տարածված լինելը նաև վերին օղակի պաշտոնատար անձանց շրջանում: Ի դեպ. 2010թ. հետազոտության արդյունքներով վերին օղակներում կոռուպցիան տարածված էր համարել հարցվածների 49%-ը, միջին օղակներում՝ 26%-ը և ցածր օղակներում՝ 6%-ը:
- 2018թ. ապրիլ-մայիս ամիսներից հետո փոխվել են ինչպես կաշառքի չափի, այնպես էլ կաշառքի դեպքերի հաճախականության վերաբերյալ ընկալումները. հարցվածների 82.4%-

ի կարծիքով կաշառքի չափն էականորեն կամ որոշ չափով նվազել է: Կաշառքի հաճախականության նվազման կարծիքին է եղել հարցվածների մոտ 91%-ը:

- Հարցվածների գրեթե կեսն այն կարծիքին է, որ Հայաստանում ամենակոռումպացված կառույցը դատարաններն են (49%): Դրանց հաջորդում են ԶԼՄ-ները (44%) և դատախազությունը (43%): Հարցվածների 75%-ը «բնավ չկոռումպացված» է համարել ՀՀ վարչապետին, իսկ 57%-ը՝ ՀՀ Նախագահին՝ իր աշխատակազմով:
- Հարցվածների գրեթե երկու երրորդն ամենակոռումպացված ոլորտ է համարել առողջապահությունը: Կոռումպացվածության հայտանիշով ոլորտները վարկանշելիս առողջապահությունը կրկին զբաղեցրել է առաջին (39.7%) տեղը, ինչպես նաև երկրորդը (17.6%), իսկ երրորդ հորիզոնականում հայտնվել է ճանապարհային ոստիկանությունը (12.3%): Բնավ չկոռումպացվածության համարում ունեն կոմունալ (ջուր, գազ, էլեկտրաէներգիա) և համայնքային ծառայությունները (աղբահանություն, հողհատկացման և շինարարության թույլտվություններ, քաղաքային տրանսպորտ և այլն)՝ համապատասխանաբար հարցվածների 63%-ի և 46%-ի կարծիքով:
- Չնայած կոռուպցիայի վերաբերյալ ընդհանուր իրազեկվածությանը, կոռուպցիայի որոշ դրսևորումներ հարցվածներին թվում են հանդուրժելի (օրինակ՝ մարտի 8-ին ուսուցչին նվեր կամ ծաղիկ տալը, գործարարների կողմից պետական հիմնադրամներին կատարվող հանգանակությունները, բժշկին որպես շնորհակալություն նվեր տալը և այլն):
- Կոռուպցիայի հիմնական դրդապատճառների թվում հարցվածները մատնանշել են գործընթաց արագացնելը (26.7%), խնդրի լուծման օրինական տարբերակի բացակայությունը (16.1%), օրենքով սահմանված ավելի խոշոր վճարումներից խուսափելը (14.4%):
- Կոռուպցիայի նվազեցման հնարավորության մասին նշել է հարցվածների գերակշիռ մեծամասնությունը (80.6%), իսկ ամբողջովին վերացնելու հնարավորության մասին՝ նրանց 12%-ը:
- Որպես կոռուպցիայի տարածմանը նպաստող գործոններ հարցվածների 16.8%-ը նշել է հանրության կողմից օրենքներին չհետևելը, դրան հաջորդել է օրենքների անկատարությունը (14.2%): Որպես տնտեսական գործոն հարցվածներն առանձնացրել են տնտեսական ծանր վիճակը, աղքատությունը (12.3%):
- Հարցվածները որպես կոռուպցիայի գնահատման հիմնական տեղեկատվական աղբյուրներ ավելի հաճախ նշել են ԶԼՄ-ները (36.9%) և ասեկոսները (28.8%):
- Հարցվածների 30%-ից ավելին տեղեկատվության հավաստիության առումով վստահել է «Շանթ» հեռուստաընկերությանը: Դրան հաջորդել են «Արմենիա» (18.3%) և Հ1 Հանրային հեռուստաընկերությունները (13.8%):

Կոռուպցիոն երևույթներին առնչվելու անձնական փորձը

- Զանազան ոլորտներում իրական կոռուպցիոն դեպքերի քչերն են առնչվել. այսպես, թեև հարցվածների 72.7%-ը հայտնել են, որ իրենք կամ իրենց տնային տնտեսության անդամները վերջին մեկ տարում գործ են ունեցել առողջապահական հաստատությունների հետ, դիմաձևերի միայն 7.6%-ն է հավելյալ վճար տվել (ամենաստվար հատվածը՝ 37%-ը, մատնանշել է 10-30 հազար դրամի միջակայքը):

- 2018թ. ապրիլ-մայիս ամիսներից հետո պետական պաշտոնյաների հետ հարաբերվելիս կոռուպցիոն երևույթների չեն բախվել հարցվածների 87-98%-ը: Համեմատական առումով որպես կոռուպցիոն երևույթ առավել հաճախ նշվել է հովանավորչությունը:

Հակակոռուպցիոն անհատական վարքագիծն ու գործողությունները

- Հարցվածների 73%-ը պատասխանել է, որ ոչ կաշառք կվերցի և ոչ էլ կտա:
- Կոռուպցիայի նվազեցման խնդրում հարցվածներն իրենց ներդրումը տեսնում են կոռուպցիոն դրսևորումներից զերծ մնալու, հատկապես՝ հանրային ծառայությունների համար կաշառք տալուց խուսափելու (37.6%), ինչպես նաև պաշտոնյաներին կամ նրանց բարեկամներին «լավություն» անելուց հրաժարվելու (12.1%) մեջ:
- Կոռուպցիոն գործողության մասին չհայտնելու հիմնական պատճառը հասարակության քննադատության արժանանալն է, քանի որ կոռուպցիոն դեպքերի մասին հայտնելը կամ ազդարարելը հայ հասարակության կողմից՝ ըստ հարցվածների 74.6%-ի, դիտարկվում է որպես պախարակելի երևույթ:
- Կոռուպցիոն դեպքի կամ վարքագծի մասին տեղեկացնելու համար հարցվածներն ավելի հակված են դիմելու ոստիկանությանը (19.3%), ՀՀ վարչապետին (10.9%) և մարդու իրավունքների պաշտպանին (մոտ 5%): Անանուն ազդարարման www.azdararir.am հարթակին դիմելու ցանկություն է հայտնել հարցվածների ընդամենը 0.2%-ը:
- Պետական պաշտոնյաների կոռուպցիոն վարքագծի մասին վերջին տարում հայտնել է հարցվածների միայն 1.5%-ը: Այդ դիմումներն ուղղված են եղել առավելապես ՀՀ վարչապետին (26.2%), ոստիկանությանը (17.3%): Կոռուպցիոն դեպքի մասին հայտնածների 62%-ը իրեն պաշտպանված է զգացել: Ձեռնարկված գործողություններից հարցվածներն ավելի շուտ եղել են չբավարարված, քան բավարարված: Չբավարարված լինելու հիմնական պատճառներից է իրավասու մարմինների կողմից խնդրի նկատմամբ ձևական մոտեցում դրսևորելը (44.2%):

Պետական մարմինների և հասարակական կազմակերպությունների հակակոռուպցիոն գործողությունների ընկալումը

- Պետական մարմինների հակակոռուպցիոն գործունեության վերաբերյալ իր իրազեկվածության մասին է հայտնել հարցվածների 39.3%-ը: Հարցվածների գրեթե երեք քառորդի ընկալմամբ հակակոռուպցիոն գործունեության տեսանկյունից առավել արդյունավետ պետական մարմին է ճանաչվել Ազգային անվտանգության ծառայությունը:
- Հակակոռուպցիոն առաքելություն ունեցող առանցքային կառույցների վերաբերյալ հանրային իրազեկվածության մակարդակը ցածր է: Հակակոռուպցիոն քաղաքականության խորհրդի մասին տեղյակ է եղել հարցվածների ընդամենը 2.2%-ը, իսկ բարձրաստիճան պաշտոնատար անձանց էթիկայի հանձնաժողովի/կոռուպցիայի կանխարգելման հանձնաժողովի մասին՝ 1.1%-ը:
- Հարցվածների գերակշիռ մեծամասնությունը (94.3%) տեղյակ չի եղել կոռուպցիայի դեմ պայքարի առաքելություն ունեցող և Հայաստանում գործող հասարակական կազմակերպությունների մասին:

- Կոռուպցիայի կոնկրետ փաստի վերաբերյալ օգնություն հայցելու պատրաստակամություն է հայտնել հարցվածների 56%-ը: Վերջիններիս ավելի քան 3/4-ը պատասխանել է, որ առաջին հերթին կդիմի պետական մարմիններին:

Կառավարության հակակոռուպցիոն գործողությունների ընկալումը

- Հարցվածների 35.8%-ը կոռուպցիայի դեմ պայքարի պատասխանատու է ճանաչել կառավարությանը/իշխող քաղաքական ուժին, իսկ գրեթե 30%-ը՝ կառավարությանը/իշխող քաղաքական ուժին, քաղաքացիներին, հակակոռուպցիոն կառույցներին, հասարակական, ինչպես նաև միջազգային կառույցներին միասին վերցրած:
- Կառավարության կողմից նախատեսված և իրականացվող ծրագրերի/գործողությունների վերաբերյալ գրանցվել է հանրային իրազեկվածության բավական ցածր մակարդակ: Հարցվածներն ավելի հաճախ (56%-ը) նշել են տարբեր պետական մարմինների թե՛ գծերի վերաբերյալ իրենց տեղեկացվածության մասին:
- ՀՀ 2019-2022 թթ. հակակոռուպցիոն ռազմավարության մասին լսել են հարցվածների ընդամենը 16%-ը:
- Հարցվածների կողմից հիմնականում հավանության են արժանացել կառավարության հակակոռուպցիոն այնպիսի մտադրությունները, ինչպիսիք են՝ գույքի, եկամուտների համատարած հայտարարագրումը (64%), դատական համակարգի պաշտոնյաների բարեվարքության ստուգումը (58%), ապօրինի ձեռքբերված գույքի և ունեցվածքի վերադարձը՝ առանց քրեական հետապնդման (56%) և անցումային արդարադատության միջոցառումները (55%):
- Հարցվածների գերակշիռ մեծամասնությունը (81.6%) կառավարության հակակոռուպցիոն գործողությունները գնահատել է արդյունավետ:

Հիմք ընդունելով հետազոտության հիմնական արդյունքները և եզրակացությունները, ինչպես նաև ԹԻՀԿ և ՀՌԿԿ-Հայաստանի դիտարկումներն ու փորձը՝ մշակվել են մի շարք առաջարկություններ, որոնք ընդհանուր առմամբ միտված են.

- բարեփոխելու հանրային կառավարման համակարգը, ներառյալ՝ հանրային ծառայությունը, մարդկային ռեսուրսների կառավարումը, վարձատրության համակարգը, բարեվարքությունը, ծառայությունների որակը, կոռուպցիայի դեմ պայքարը,
- բարձրացնելու հանրային իրազեկության մակարդակը կոռուպցիայի և դրա դեմ պայքարի գործիքների վերաբերյալ, ուժեղացնելու հանրային վերահսկողությունը և ազդարարման համակարգը, ձևավորելու առավել անհանդուրժողականություն կոռուպցիայի նկատմամբ,
- իրականացնելու լրացուցիչ հետազոտություններ կոռուպցիայի լայն տարածում ունեցող ոլորտներում՝ փորձելով բացահայտել հիմնախնդիրները և առաջարկել լուծումներ:

Այս ուսումնասիրությունը հնարավոր է դարձել Ամերիկայի ժողովրդի աջակցությամբ՝ ԱՄՆ Միջազգային զարգացման գործակալության (ԱՄՆ ՄԶԳ) միջոցով: Զեկույցի բովանդակության համար պատասխանատվությունը կրում են բացառապես «Թրանսփարենսի Ինթերնեշնլ հակակոռուպցիոն կենտրոն» և «Հեղափոխական ռեսուրսների կոլեկտիվի կենտրոն-Հայաստան» հասարակական կազմակերպությունները, և պարտադիր չէ, որ այն արտացոլի ԱՄՆ ՄԶԳ կամ ԱՄՆ կառավարության կարծիքը: